

16

AV KETIL LUND,
ANDREAS MOTZFELDT KRAVIK OG
MARIANNE NERGAARD MAGNUS

Dommeruavhengighet og tillit til domstolene i Russland

KETIL LUND, pensjonert høyesterettsdommer. Styreleder i International Commission of Jurists Norge (ICJ), og deltaker i ICJs reise til Moskva i 2010 for undersøkelse av tilstanden i russiske domstoler. Ledet granskingskommisjonen for de hemmelige tjenester 1994–1996.

ANDREAS MOTZFELDT KRAVIK, cand.jur. 2007, rådgiver i Utenriksdepartementets rettsavdeling.* Leder for ICJNorges fagutvalg for dommeres og advokaters uavhengighet. Tidligere blant annet arbeidet ved FNs internasjonale straffedomstol i Kambodsja og ved Norsk senter for menneskerettigheter og vært dommerfullmektig i Drammen tingrett.

MARIANNE NERGAARD MAGNUS, master i rettsvitenskap i 2006, dommerfullmektig ved Nord-Troms tingrett. Medlem av ICJ-Norges fagutvalg for dommeres og advokaters uavhengighet. Har tidligere arbeidet ved Institutt for privatrett, Universitetet i Oslo, vært utreder i Høyesterett og rådgiver i Justisdepartementets lovavdeling.

* Synspunktene i artikkelen gjenspeiler ikke nødvendigvis Utenriksdepartementets syn.

1 INNLEDNING

Det internasjonale menneskerettssamfunn har i årene etter Sovjetunionens sammenbrudd vært sterkt engasjert i utviklingen av en russisk rettsstat. Selv om det har vært fremskritt i reformarbeidet, især på begynnelsen av 1990-tallet, har det også vært negative utviklingstrekk, og det er langt fra klart at den lovgivende og den utøvende makt helhjertet har arbeidet for etableringen av en uavhengig dommerstand. Viktig er imidlertid at dette nå er formulert som en prioritert oppgave av president Medvedev. Han har blant annet fremhevet betydningen av å sikre uavhengige domstoler i praksis, og uttalt at borgerne «primært trenger beskyttelse fra den type korrupsjon som avler tyranni, mangel på frihet, og urettferdighet», og at det russiske samfunn «må kvitte seg med den forakt for lov og rettferdighet som [...] beklageligvis er blitt en tradisjon i dette landet».¹

Den internasjonale juristkommisjon, ICJ, med sete i Genève, har vært deltaker i menneskerettsarbeidet og avgitt flere rapporter om situasjonen til FNs organer. Etter en reise til Russland 20.-24. juni 2010, der det ble avholdt møter med representanter for det sivile samfunn - NGOer og advokatforeningen - justisdepartementet, presidentens menneskeretts- og sivilsamfunnsråd, representanter for Dumaen, nåværende og tidligere dommere - herunder flere dommere som var blitt avskjediget - forskere, journalister og menneskerettsforkjempere, avga kommisjonen i november 2010 en rapport om tilstanden i russiske domstoler.² Selv om rapporten omtaler Russland, er den i første rekke påvirket av forholdene i Moskva, fordi den er basert på undersøkelser og samtaler med interessenter og myndighetspersoner derfra. Nord-Kaukasus, for eksempel, hvor problemene er ytterligere skjerpert, og det i tillegg er mangel på elementær sikkerhet, ble ikke tatt opp i samtalen og dekkes ikke av rapporten, men ICJ har tidligere beskrevet problemene her i ulike rapporter til FN.³

I samarbeid med ICJ i Genève har ICJ-Norge⁴, utvalget for dommeres og advokaters uavhengighet, gjennomført kursvirksomhet i rettssaksobservasjon i Russland. Denne virksomheten omtaler vi nedenfor under punkt 9.

Det fremgår av ICJs rapport fra november 2010 at det blant dem ICJs representanter snakket med, var gjennomgående enighet om at domstolenes mangel på uavhengighet og publikums

1. President Dimitri Medvedev, Go Russia! <<http://eng.kremlin.ru/news/298>> 10. september 2009.

2. The State of the Judiciary in Russia, report of the ICJ research mission on judicial reform to the Russian Federation. Deltakere var professor Vojin Dimitrijevitich, tidl. høyesterettsdommer Ketil Lund og seniorrådgiver Róisín Pillay fra ICJs sekretariat i Genève. Fremstillingen under pkt. 1-8 i denne artikkelen er i det alt vesentlige basert på rapporten.

3. Se Human Rights Committee International Commission of Jurists submission to the review of the 6th Periodic Report of the Russian Federation.

4. ICJ-Norge, Den internasjonale juristkommisjon, norsk avdeling, ble stiftet i 2008. Ketil Lund er styreleder og Jon Wesel Aas daglig leder, se <http://icj.no/>

manglende tillit til domstolene var hovedproblemene i det russiske rettssystem. Truslene mot dommeres uavhengighet gjelder i første rekke saker som aktualiserer politiske og andre maktelementers interesser; ikke minst utøver påtalemyndigheten, som i kommunistland hadde en dominerende posisjon i domstolsvesenet, og fremdeles sies å være den minst endrete offentlige institusjonen i Russland, mye irregulær makt. Problemene har røtter i den politiske og byråkratiske kultur fra sovjettiden. Dommere blir utsatt for press gjennom komplekse og ugjennomsiktige systemer for utøvelse av makt. Ofte er direkte press unødvendig fordi dommerne har internalisert ulike maktfaktorers interesser og vet nærmest intuitivt hvilken avgjørelse som må treffes. Hva enten presset er direkte eller ikke, kan konsekvensene av ikke å innrette seg være dystre, og det har ingen liten effekt når dommere ser en kollega bli avskjediget for å ha vært for uavhengig og frittalende – slik Olga Kudeshkina ble.

2 KUDESHKINA-SAKEN

Olga Kudeshkina var dommer i Moskva byrett. I 2003 administrerte hun straffesaken mot Pavel Zaitsev, en tidligere etterforsker i innenriksdepartementet, som var satt under tiltale for bruk av ulovlige metoder under etterforskningen av en stor sak om tollbedrageri og andre økonomiske bedragerier som omfattet en gruppe selskaper og høyt plasserte offentlige tjenestemenn. Saken var til annen gangs behandling i byretten etter at en tidligere frifinnelse av Zaitsev var opphevet i høyesterett.

Etter noen dagers forhandlinger fremsatte aktor krav om at Kudeshkina måtte fratre saken fordi hun ble påstått å vise manglende nøytralitet i eksaminasjonen av et vitne. Andre deltakere i rettsforhandlingene, herunder vitnet selv, protesterte. De to lekdommerne forkastet kravet, hvoretter aktor forlangte at også de skulle fratre som partiske. Dette ble avvist av Kudeshkina. Begge lekdommerne ba deretter om å få fratre fordi de mente seg ute av stand til å delta i en prosess der aktor var ansvarlig for å forderve det klima rettsforhandlingene ble ført i, som de ble syke av.

Ifølge Kudeshkina ble hun så innkalt til lederen av Moskva byrett, bedt om å forklare de beslutninger som var tatt, og gitt beskjed blant annet om at rettsboken ikke skulle inneholde lekdommernes kritikk av aktoratet. Da hun nektet å endre rettsbo-

ken, ble saken fratatt henne og gitt til en annen dommer. Ifølge domstolslederen hadde Kudeshkina bedt henne om råd i saken, og når den siden ble omfordelt, var det fordi hun ikke hadde klart å sette ny rett i tide.

I oktober 2003, under permisjon fra byretten, lanserte Kudeshkina sitt kandidatur til Dumaen, blant annet med et program om domstolsreformer. I desember ga hun flere intervjuer. Hun uttalte seg her kraftig fordømmende om domstolslederens opptreden i Zaitsev-saken og det press som var lagt på henne ut fra aktors interesse i saken. Hun uttalte dessuten at hennes tilfelle ikke var et særtilfelle når det gjaldt ulike maktelementers misbruk av domstolene, at press ble utøvd gjennom domstolslederne på ulike måter, at hun tvilte på om det fantes uavhengige domstoler i Moskva, og at ingen kunne være sikker på at en rettsavgjørelse ville bli avgjort etter lov og rett og ikke for å tilfredsstille en eller annen ivedkommende interesse.

Omtrent samtidig klaget hun domstolslederen inn for det såkalte Høyere dommerkvalifikasjonsråd, og fikk støtte av begge lekdommerne som hadde sittet i saken sammen med henne. Klagen ble ikke tatt til følge.

I mellomtiden ble Kudeshkina krevd avskjediget fra dommerbetet gjennom en begjæring til Moskvas dommerkvalifikasjonsråd fordi hun gjennom uttalelser til pressen med hensikt hadde spredd oppdiktede og fornærmende uttalelser om dommere og domstolssystemet og derved undergravd systemets autoritet og den juridiske profesjons prestisje. Rådet sa seg fullt ut enig i dette og besluttet å avskjedige henne. Hun brakte saken inn for Moskva byrett og ba saken utsatt inntil høyesteretts avgjørelse av hennes begjæring om overføring av saken til en annen domstol. Saken ble ikke utsatt, og Kudeshkina fikk ikke medhold i byretten, men ble funnet å ha misbrukt sin ytringsfrihet ved å krenke den dømmende makt og for å ha uttalt seg om utfallet i Zaitsev-saken som stod for retten. Hun anket til høyesterett som, etter å ha sagt at det ville være i strid med jurisdiksjonsreglene å overføre saken hennes til en annen domstol, sluttet seg til Moskva byretts avgjørelse.

Kudeshkina klaget saken inn for Den europeiske menneskerettsdomstolen, der den ble avgjort i februar 2009. Flertallet (fire dommere) kom til at avskjeden var en krenkelse av Kudeshki-

nas ytringsfrihet etter EMK artikkel 10. Avgjørende i saken var at avskjedigelsen var begrunnet i hennes uttalelser til media. Dommere bedømmes under EMK som alminnelige offentlige tjenestemenn - «civil servants» - hvis rett til det offentlige embete de innehar, ikke er beskyttet av konvensjonen. Dette innebærer blant annet at en dommer ikke kan klage til EMD over å ha blitt fjernet for ikke å ville bøye seg for press fra domstolslederen eller andre.⁵ Klager fra russiske dommere av denne art blir jevnlig avvist fra domstolen.

I Kudeshkinas sak drøfter flertallet spørsmålet om disiplinærsaken var rettferdig og rettergangen upartisk under proporsjonalitetsvurderingen - nødvendigheten av avskjeden i et demokratisk samfunn. Her slår retten fast at artikkel 10 også gjelder for offentlige tjenestemenn som Kudeshkina. Dernest understrekes at ansatte har lojalitetsplikt overfor arbeidsgiverne, og at dette særlig gjelder offentlige tjenestemenn på grunn av tjenestens karakter - «the very nature of the service». Hensett til domstolens rolle i samfunnet påligger det dommere å vise tilbakeholdenhet i utøvelsen av sin ytringsfrihet i alle saker som aktualiserer domstolens autoritet og uavhengighet. På den annen side, fremheves det, må ytringsfriheten til kandidater i politiske valg tillegges særlig betydning.

I flertallets konkrete vurdering sies for det første at intet av betydning var sagt av Kudeshkina om Zaitsev-saken. Dernest pekes det på at selv om det kunne være vanskelig å fastslå hva som hadde passert mellom Kudeshkina og domstolslederen, hadde hun betydelig støtte fra lekdommerne og domstolssekretæren. Dessuten hadde en utenforstående dommer som undersøkte forholdet, uttalt at når saken ble fratatt Kudeshkina, var det på grunnlag av «konfidensielle rapporter fra relevante instanser». Om dette sier flertallet at bare antydningen om at slike overveielser kunne ligge til grunn for overføringen av saken til en annen dommer, burde ha tilsagt støtte til Kudeshkinas anførsler; poenget var imidlertid oversett av de nasjonale instanser som hadde behandlet saken. Flertallet fant heller ikke at Kudeshkina etter omstendighetene hadde uttalt seg til media uten tilstrekkelig moderasjon: Kritiske bemerkninger om dommers uavhengighet med en viss grad av overdrivelse og generalisering, men med noe faktisk grunnlag, måtte betraktes ikke som et ubegrunnet per-

5. Avsnitt 79, se også avgjørelsen Harbin vs. Slovakia, 29. juni 2004.

sonlig angrep, men som en rimelig kommentar til et forhold av stor offentlig betydning.⁶

Tre dommere dissenterte. To av dem, den russiske og den øst-errikske dommer, siterte blant annet EMDs avgjørelse i Guja vs. Moldova⁷ om at offentlige tjenestemenn i et demokrati har som oppgave å bistå regjeringen i utøvelsen av sin myndighet og derfor har særlige lojalitets- og diskresjonsplikter. Kudeshkina hadde ikke bevist sine anklager, som tvert imot var tilbakevist gjennom en uavhengig dommers undersøkelser. De to var «profoundly pained» av flertallets avgjørelse og mente at avgjørelsen kunne ha en «chilling effect» ved å skape inntrykk av at vernet om domstolens autoritet var mye mindre viktig enn en offentlig tjenstemanns ytringsfrihet selv når vedkommendes gode hensikter ikke lot seg bevise. Den tredje dissenterende dommer aksepterte Kudeshkinas uttalelser om Zaitsev-saken, men mente hun gikk for langt i sine generelle kommentarer om at domstolene i Moskva ikke var uavhengige.

Etter EMDs avgjørelse av slo Moskva byrett Kudeshkinas begjæring om å bli gjeninnsatt i dommerstillingen. Hun appellerte til høyesterett, som sluttet seg til byrettens avgjørelse⁸.

Avgjørelsen i Kudeshkina-saken illustrerer de problemer russiske dommere har når de ved å utvise stort personlig mot forsøker å stå opp for sin uavhengighet i saker hvor de utsettes for press. I realiteten er de uten rettsbeskyttelse i Russland, og fordi deres stilling som dommere ikke er vernet av EMK, er de i EMD avhengige av å påvise at deres ytringsfrihet er krenket. Med henblikk på å sikre dommeres uavhengighet, især i tidligere diktaturstater hvor den er svært utsatt, er det ikke innlysende at de bør sidestilles med offentlige tjenestemenn i forvaltningen når det gjelder plikt til lojalitet og diskresjon overfor det system de er en del av. Kudeshkina var i en særstilling fordi hun nøt godt av et særlig ytringsvern som kandidat til Dumaen, men det var uansett nødvendig for henne å påvise at det var substans i hennes anklager mot domstolslederen i Moskva byrett. Hvis meddommerne ikke hadde turt å stille opp for henne, eller hvis den dommeren som undersøkte hva som hadde funnet sted, ikke hadde uttalt at domstolslederen blant annet hadde bygget på «konfidensielle rapporter fra relevante kilder», ville klagen ikke ha ført frem.

Å føre bevis for det press som utøves, vil normalt være ytterst vanskelig, hva enten det er av subtil karakter eller direkte og uttalt

6. Avsnitt 56.

7. EMDs avgjørelse 12. februar 2008, avsnitt 72–78.

8. Kudeshkina klaget deretter til EMD under artikkel 10, jf. artikkel 46, og andre artikler over at russiske domstoler hadde nektet å gjenåpne saken, hindret gjeninnsettelse i stillingen mv. EMD har kommunisert saken og stilt spørsmål til partene.

som i Kudeshkinas tilfelle. I Moskva møtte ICJs representanter, i tillegg til Kudeshkina, flere dommere som var blitt fjernet, etter på ulike måter å ha utfordret maktelementer i det russiske samfunn gjennom sine avgjørelser. Avgjørelser som vekker misbilligelse, kan for eksempel medføre gjennomgang av dommerens dømmende virksomhet med sikte på å finne feil, herunder «feil» i form av avgjørelser som er blitt endret i høyere instans, som dokumentasjon for at dommeren er uskikket. Ledelsen i Moskva byrett ble av flere trukket frem som svært repressiv. I den nylig avholdte straffesaken mot den tidligere Yukos-sjefen Mikhail Khodorkovskij, der han etter å ha sonet 8 år av en foregående dom ble dømt til 6 års fengsel for å ha stjålet 218 millioner tonn olje fra Yukos, har en rettsbetjent i Moskva byrett fortalt pressen at dommeren i saken fikk dommen diktert av sine overordnede. Ut fra hva ICJ ble fortalt i Moskva, ikke bare av avskjedigete dommere, men av en rekke representanter for sivilsamfunnet, NGOer mv., kan ikke en slik eventualitet sies å være overraskende – at opplysninger av denne art blir offentliggjort, er derimot nesten ikke til å tro.⁹

3 ICJS RAPPORT OM DOMMERUAVHENGIGHET I RUSSLAND

Utnevnelse og forfremmelse, stillingsvern – avskjedigelse og disiplinære reaksjoner

Dommerstillinger blir offentlig utlyst. I ansettelsesprosessen gjennomgår søkere til dommerstillinger, som har sine papirer i orden, en form for eksamen for en nemnd under såkalte kvalifikasjonskollegier som kan bestå av erfarne dommere, andre lovkyndige og lekfolk. Kollegiets anbefaling sendes domstolslederen, som kan forkaste anbefalingen med en begrunnet beslutning. Kollegiet kan likevel fastholde sin kandidat så fremt dette vedtas med to tredjedels flertall. Innstillingen går til den russiske presidenten, som utnevner alle føderale dommere, unntatt dommere i høyesterett¹⁰ og konstitusjonsdomstolen, der utnevnelsen foretas av et føderasjonsråd under nasjonalforsamlingen etter innstilling fra presidenten. Presidenten behøver ikke å begrunne en beslutning om ikke å følge innstillingen fra kvalifikasjonskollegiet.

9. I Aftenposten 9. mars 2011 er det et oppslag om at tre russiske opposisjonspolitikere anla ærekrenkelsessøksmål mot statsminister Putin som hadde uttalt: «Hvem er Nemsov, Ryzjkov og Milov, disse som på 1990-tallet stjal milliarder fra det russiske folk?» Putin ble frifunnet fordi han ifølge retten ikke hadde siktet spesielt til disse tre, men snarere hadde hatt den allmenne tilstanden i Russland på 1990-tallet i tankene.

10. I Russland er det også en domstolspyramide av arbitrasjonsdomstoler. Her er utnevnelsesprosessen den samme.

Presidenten kan uten begrunnelse forkaste anbefalinger fra kollegiet, og det skjer i et betydelig antall tilfeller. Det finnes ingen klare regler for saksbehandlingen, for eksempel tidsfrister, noe som innebærer at utnevningssprosessen kan pågå i meget lang tid for uoffisiell innhenting av ulike og ukjente instansers syn.

Prosessen mangler gjennomskiktighet, noe som fører til vilkårlighet og myndighetsmisbruk.¹¹ Om statssjefers dommerutnevnelser har Venezia-kommisjonen uttalt:

«Det som betyr mest er i hvilken grad statssjefen står fritt ved utnevningen. Det bør sikres at hovedrollen i prosessen gis til et uavhengig organ. [...] Så lenge presidenten er bundet av forslaget fra et uavhengig råd, fremstår ikke presidentens utnevning som problematisk.»¹²

En utbredt oppfatning i Russland var at kvalifikasjonskollegiene, som har en viktig formell rolle ikke bare ved utnevning av dommere, men også i disiplinær- og avskjedssaker mv., ikke hadde noen avgjørende betydning i beslutningsprosessen. Især domstolslederne utøver en innflytelse på kollegiene langt utover sin formelle kompetanse, som for øvrig er betydelig, jf. «vetoretten» overfor kollegiets innstillinger som er beskrevet ovenfor. For øvrig ble det opplyst at i sin alminnelighet blir ikke advokater utnevnt som dommere, og at det nå skal være en viss tilbakeholdenhet med rekruttering av dommere fra politi og påtalemyndighet. De fleste rekrutteres fra stillinger i domstolene – forskere og utredere, et forhold som samtidig er egnet til å kaste lys over domstolsledernes posisjon.

Dommerforfremmelser følger samme formelle prosedyrer som utnevnelser, og har de samme svakheter. Etter første gangs utnevning er forfremmelser i systemet i første rekke avhengig av domstolslederen. For å avansere til domstolsleder ser det generelt ut til at de viktigste faktorene er systemlojalitet og politisk sensitivitet, ikke uavhengige og prinsippfaste holdninger.¹³

Et svakt stillingsvern er blant de mest alvorlige problemer for russiske dommere. Føderale dommere utnevnes nå på livstid, mens fredsdommere, som er juridisk utdannete og regulært gjør tjeneste i første instans som start på en juridisk karriere, utnevnes for fem år med mulighet for gjenoppnevning. Tidligere ble føderale dommere utnevnt med en prøvetid på tre år, men rege-

11. «The selection and each appointment of a judge must be carried out according to objective and transparent criteria based on proper professional qualification», Universal Charter of the Judge, approved by The International Association of Judges in Taipei 17. November 1999, art. 9; UN Basic Principles on the Independence of the Judiciary, Principle 10: «[A]ny method of judicial selection shall safeguard against judicial appointments for improper methods.»

12. Report adopted by the Venice Commission at its 70th Plenary Session, 16–17 March 2007, para 14.

13. «Promotion of a judge shall be based on an objective assessment of the judge's integrity, independence, professional competence, experience, humanity and commitment to uphold the rule of law», Universal Charter of the Judge, 1999, art. 9.

len ble opphevet i 2009. Det sier seg selv at slike tidsbegrensede tilsetninger, som gjør det mulig å kvitte seg med uønskede dommere, attpåtil uten noen klagemulighet for dem som rammes, er i strid med hensynet til å sikre dommeres uavhengighet og selvstendighet. Det fremgår også av internasjonale standarder at dommere enten skal utnevnes for livstid, inntil en fornuftig pensjonsalder eller for en fastsatt periode som er lang nok til ikke å påvirke deres uavhengighet.¹⁴

Regler om dommeres stillingsvern endres stadig. Pensjonsalderen for dommerne i forfatningsdomstolen ble endret fem ganger i løpet av noen år. I september 2010 lanserte president Medvedev et lovtkast om endringer i loven om den russiske forfatningsdomstolen, som blant annet inneholder den endring at det ikke lenger skal være noen pensjonsalder for domstolens president. Å skape en slik betydelig forskjell i dommeres posisjon er i strid med prinsippet om likhet mellom dommere i samme rett, og må ses som utslag av den maktposisjon som generelt ønskes tillagt domstolslederen.

Dommere blir også vilkårlig fjernet eller utsatt for disiplinærreaksjoner, i henhold til lovbestemmelser om dommeres status og etiske regler om dommeratferd. Generelle og vage bestemmelser som krever at dommere må unngå «alt som kan undergrave rettsvesenets autoritet», jf. ovenfor om Kudeshkina-saken, og som er uforenlig med hensynet til dommeres ære og verdighet, brukes ofte som pressmiddel eller som avskjedsgrunnlag, og ble beskrevet som å henge over dem som et damoklessverd. På denne måten har systemet for disiplinærreaksjoner og avskjed en intimiderende virkning for dommeres vilje til å opptre uavhengig.

Det er kvalifikasjonsskollegiene som behandler klagesaker mot dommere i første instans. Ved siden av domstolslederen, diverse av rettssamfunnets («the judicial community») institusjoner og offentlige organer har også privatpersoner klagerett. Domstolsledere later til å ha en særlig posisjon for så vidt som deres tilslutning kan synes nødvendig for å gjennomføre klageprosessen mot dommeren. Saksbehandlingen er kontradiktorisk, og all tvil skal komme dommeren til gode. Avgjørelsen kan påklages til et høyere kvalifikasjonsskollegium, og deretter til det rettslige disiplinærråd, som ble opprettet i 2010.¹⁵ Rådet består av seks dommere, hvorav tre høyesterettsdommere. Rådet antas å ville

14. Universal Charter of the Judge, art. 8.

15. The Disciplinary Judicial Presence.

behandle ca. 100 saker per år. Det er reist innvendinger mot ordningen fordi rådet bare har juridisk ekspertise, og fordi saker som er initiert av presidenten i høyesterett, ikke kan nektes fremmet av rådet. I motsetning til den tidligere ordning hvor avgjørelsene kunne bringes inn for de ordinære domstolene, er rådets avgjørelser endelige.

Representanter for det sivile samfunn uttrykte bekymring for saksbehandlingen i disiplinær- og avskjedssaker, ikke minst på grunn av den betydelige innflytelsen domstolsledere og andre hadde i prosessen. Det ble blant annet pekt på at det tidligere ikke fantes bestemmelser om dommeransvar, etter alt å dømme fordi man var redd for at dette kunne lede til misbruk og gjøre dommerne mer utsatte for press. Kvalifikasjonskollegiene ble hevdet å være svake, og saksbehandlingen ved avskjedigelse av en dommer som hadde mishaget overordnede, var noen ganger en ren formalitet. Noe få slike tilfeller er blitt kjent for offentligheten, mens det er mange andre som også har en svært negativ «chilling» effekt og fører til at dommerstanden renses for dommere som ikke er tilstrekkelig lojale.

4 DOMSTOLSLEDERNES INNFLYTELSE

I en rettsstat er domstolslederen en primus inter pares som kun har en overordnet posisjon i administrative spørsmål.¹⁶ Som det vil ha fremgått, har domstolsledere i Russland en betydelig maktposisjon utover dette. De spiller en avgjørende rolle ved ansettelse og forfremmelse av dommere, ved gjenoppnevning av fredsdommere, i forbindelse med disiplinærreaksjoner og avskjed, ved tilståelse av visse typer godtgjørelse osv. I tillegg utøver de en betydelig uformell innflytelse på dommeravgjørelser i saker som interesserer ulike maktelementer i det russiske samfunn. Dette kan, hvis man ikke kan stole på at dommeren uten videre forstår hvilke interesser som er involvert, i praksis skje ved at lederne «konsulterer» dommerne eller instruerer dem direkte. De utøver også innflytelse gjennom fordelingen av saker, en ikke-regelbundet funksjon som er en levning fra Sovjet-tiden. Funksjonen later til å innebære at lederen også kan omfordele sakene etter eget for-godtbefinnende.

Domstolslederne virker som formidlere av ulike maktelementers interesser. Elementene er nokså diffuse, men det dreier

16. Universal Declaration on the Independence of Judges, «Singhvi Declaration», para. 36.

seg i første rekke om politisk makt og eksekutivmyndighet på ulike nivåer, herunder påtalemyndighet og politi. Bekymringer om dette ble uttrykt ikke bare av NGOer, universitetslærere og avskjedigete dommere, men også av offentlige tjenestemenn og dommere i virksomhet, som fremholdt at domstolsledernes rolle ikke bidro til dommernes kvalitet og uavhengighet. Blant domstolslederne innehar presidenten i høyesterett en særlig makt- og posisjon, som blant annet illustreres av at domstolsdepartementet i Russland, som har administrativt ansvar for domstolene, er underlagt høyesterett.¹⁷

Domstolsledere blir utnevnt av Russlands president - eller av føderasjonsrådet etter innstilling fra ham - for en periode på seks år. De kan gjenoppnevnes én gang. Forfatningsdomstolen, der lederen ble valgt av de andre dommerne, var i mange år en unntakelse som ble sett på som en bastion for rettslig selvstyre og uavhengighet. Etter forslag fra president Medvedev, som generelt gikk inn for å styrke domstolenes uavhengighet, ble det imidlertid i 2009 forslått en lovendring hvoretter lederen skulle velges av føderasjonsrådet etter innstilling fra presidenten. Dette kan synes å vise at man også er opptatt av å styrke kontrollen med domstolene. Det var en alminnelig oppfatning blant dem ICJ møtte i Moskva, at utvelgelsen av domstolsledere skulle tillegge domstolsvesenet og skje gjennom et rotasjonssystem eller på annen måte som begrenset øvrige statsmaktens innflytelse på ledervalget.

5 ØKONOMISKE OG ANDRE FORHOLD

AV BETYDNING FOR DOMMERNES UAVHENGIGHET

Internasjonale normer forutsetter at domstolen må tilføres tilstrekkelige økonomiske ressurser for å sikre effektivitet og uavhengighet i utførelsen av sine oppgaver.¹⁸ I mange år var domstolene underfinansiert. I 1998 vurderte forfatningsdomstolen om budsjettet var i overensstemmelse med grunnlovens påbud om at finansieringen «skulle sikre full og uavhengig rettspleie i samsvar med føderal lov». Forfatningsdomstolen fant at budsjettet var i strid med grunnloven på dette punkt; regjeringen og finansdepartementet hadde ved å redusere overføringene til domstolene ikke tilfredsstilt kravet til en uavhengig og normalt fungerende rettspleie, hvilket reduserer publikums tillit og truer menneskerettskravet om en rettferdig rettergang.

17. Russiske delegasjoner under høyesteretspresident Lebedev har flere ganger besøkt Norge, med gjensitter under ledelse av justitiarius Carsten Smith.

18. Basic Principles on the Independence of the Judiciary, principle 7.

Det er på det rene at det i senere år har vært en stadig og betydelig stigning i dommerlønninger og investeringer i ny teknologi. Lønnsøkningene ble ofte gitt ved presidentdekret, selv om slik myndighet tilligger justisdepartementet. Det ble hevdet at denne praksisen indikerer den svakhet ved systemet at avlønningen av dommere later til å være avhengig av viljen til en utøvende makt som opptrer som velgjører.

Måten lønnsøkninger besluttes på, hadde etter manges syn bidratt til mindre uavhengighet ved at dommerne på sett og vis ble «kjøpt» gjennom sjenerøse bidrag - især er fredsdommere med sine «åremålsstillinger» i en utsatt stilling. Selv om formell finansiering skal skje gjennom føderale budsjetter, vil lokale myndigheter ofte supplere med bidrag, for eksempel når det gjelder bolig, og annet. Det finnes ikke generelle regler om dette, og domstolslederne står fritt til å treffe beslutninger om det. Venezia-kommisjonen har om dette uttalt at «selv om slike bidrag er lovregulert, vil det alltid være plass for skjønn i fordelingen av dem. De er derfor en potensiell trussel for dommeres uavhengighet». Siden det kan være vanskelig straks å avvikle slike fordeler i noen land da de oppfattes som sosialt rettferdige, anbefaler Venezia-kommisjonen at fordelene fases ut og erstattes av et rimelig lønnsnivå.¹⁹

Saksmengden ved russiske domstoler har vært økende og omfatter mer enn åtte millioner saker i året. Antallet domstoler og dommere holder langt fra følge med utviklingen, og i sammenheng med dårlige konfliktløsningssystemer før rettergang oppfattes publikums tilgang til rettssystemet som et stort problem. Dommere kan måtte bedømme flerfoldige saker per dag, og en fredsdommer behandler i gjennomsnitt mer enn hundre saker per måned. Saksmengden, som fører til langtrukken behandling og svakt begrunnede avgjørelser, utsetter også dommerne for stress. Det er nå vedtatt en lov om kompensasjon for krenkelse av retten til å få en sak avgjort og avgjørelsen iverksatt innen rimelig tid, som antas å få positive konsekvenser. Det er også foreslått en forenklet småkravsprosess som kan bedre situasjonen.

19. Report on the Independence of Judges, adopted by the Venice Commission at its 82nd Plenary Session, March 2010, para. 49.

6 FAKTORER SOM PÅVIRKER RUSSISKE DOMMERES TENKESETT OG HOLDNINGER

Et hovedproblem i den russiske dommerstand er at mange dommere er bærere av holdninger fra Sovjet-tiden, da medlemskap i

kommunistpartiet var en betingelse for å bli dommer. De oppfatter seg som representanter for staten hvis oppgave det er å ivareta statens interesser, og finner det vanskelig å anerkjenne menneskerettighetenes vern av individet. Systemets sanksjoner mot dommere som utfordrer det og står opp for sin uavhengighet, vanskeliggjør samtidig utviklingen av en kritisk dommerbevissthet. Det er enkelt å forstå at det sivile samfunn er sterkt opptatt av å beholde og helst utvide områdene for bruk av jury med lekdommere som ikke er underlagt samme holdninger og regime. Det ble eksempelvis opplyst at mens frifinnelsesraten i jursaker var ca. 20 prosent, var den ca. 1 prosent i andre straffesaker. Interessant er at nettopp det elementet ved juryen som for oss i Vesten er mest problematisk, den manglende begrunnelse, av russiske menneskerettsforkjempere ses som en beskyttelse av dommeruavhengigheten. Etter straffeprosessloven er det bare særlig alvorlige straffesaker som drap, frihetsberøvelse og voldtekt som går for jury. I senere år har justispolitikken i Russland tatt sikte på å begrense bruken av jury, som ble innført i 1993, blant annet ble det i 2008 vedtatt en lov som opphevet bruk av jury i saker som angår den nasjonale sikkerhet.²⁰

Det hender likevel ikke så sjelden at dommere står opp mot offentlige maktinteresser, men dette varierer og gjelder først og fremst enkelte regioner/domstoler, antakelig ikke minst avhengig av domstolsledernes holdninger. I tvister vanlige mennesker imellom, som ikke utfordrer maktelementer i samfunnet, ser det ut til at domstolene gjennomgående fungerer tilfredsstillende. Det illustreres vel på sett og vis av den betydelige saksmengden som viser at mennesker søker domstolene i tro på en rettferdig løsning av rettskonflikter. Men også pengekorupsjon hevdes å være en trussel mot russiske dommeres uavhengighet; især, ble det hevdet, var pengekorupsjon et betydelig problem i mindre rettskretser i distriktene.

Mangler ved den juridiske utdannelsen ble trukket frem som et problem. I sin alminnelighet er utdannelsen ikke på høyde med krav som stilles i andre europeiske land. Dette gjelder ikke minst på menneskerettighetsområdet. Juridiske læresteder i en rekke land har for eksempel i lengre tid hatt mastergrader i menneskerettigheter, som kaster av seg et betydelig antall publikasjoner og bøker. I Russland, derimot, er det stort behov både for under-

20. Russiske dommeres holdninger illustreres ved at de ikke rettet seg etter en lov, vedtatt i 2010 etter initiativ fra president Medvedev, som ikke tillater varetekt ved forbrytelser som gjelder forretningsforetak. I vår rettslige forestillingsverden er en slik lov utenkelig; bakgrunnen var en sak om en advokat for et foretak som var blitt vilkårlig fengslet og drept i varetekt. Etter intervensjon fra Medvedev overfor de øverste domstolene ble det, i håp om å bedre situasjonen, utarbeidet nærmere retningslinjer om hva loven skulle gjelde.

visning i sentrale menneskerettigheter som ledd i den generelle juridiske utdanning og tilbud om avanserte studier og undervisning for stipendiater mv. Det finnes stor ekspertise på menneskerettigheter i det sivile samfunn, blant universitetslærere mv., som også vil kunne trekkes inn i etterutdanning av dommerne.

Det finnes ikke russiske referanseverk eller databaser over saker fra EMD. Dommere mangler stort sett kunnskap om utviklingen i Strasbourg, på grunn av mangel på tilgjengelig litteratur og oversatte avgjørelser, og er derfor, men også fordi EMK-retten er «fremmed» rett for dem, ikke vant til å anvende rettssetninger derfra i egne avgjørelser. Situasjonen later imidlertid til å bedre seg. Både høyesterett og forfatningsdomstolen har begynt å referere til EMD-avgjørelser. I 2011 fastslo forfatningsdomstolen at slike avgjørelser kunne være gjenopptakelsesgrunn, og i 2009 avgjorde høyesterett at de kunne gi grunnlag for å endre en domstolsavgjørelse eller kjenne den ugyldig. Noe prejudikatsystem har Russland ikke, men rent faktisk synes det som domstoler på lavere nivå retter seg etter høyesteretts og konstitusjonsdomstolens avgjørelser; at en avgjørelse som endres i høyere instans, kan bli brukt som argument for dommerens inkompetanse og inngå i grunnlaget for disiplinærreaksjon eller avskjed, vil nok kunne bidra til dette.

7 PUBLIKUMS OG DET SIVILE SAMFUNNS TILLIT

Demokrati forutsetter at allmennheten har tillit til domstolene. Ikke minst forutsetter tilliten til staten som forvalter av vår felles velferd også tillit til at staten effektivt lar seg kontrollere. Den russiske allmennhet ser imidlertid domstolene som redskap for statlige interesser, en oppfatning som for mange styrkes gjennom høyprofilerte, skandaleombruste saker som Khodorkovskij-saken. I tillegg påvirkes selvfølgelig tilliten av den utbredte oppfatningen om at korrupsjon er gjennomgripende. Et forhold som bidrar til rettsvesenets lave anseelse, er et svært ineffektivt system for tvangshåndhevelse av rettsavgjørelser. Nesten femti prosent av dommene blir enten ikke håndhevet eller i hvert fall ikke i løpet av rimelig tid. Det er i 2010 vedtatt lover som tar sikte på å bedre systemet.

Når det gjelder NGOene, som representanter for det sivile samfunn, har de ofte møtt avvisning og fiendtlighet i sitt arbeid for

rettsreformer. Et lyspunkt i senere tid er imidlertid opprettelsen av et menneskeretts- og sivilsamfunnsråd under president Medvedev. Rådet ble, under lederen Ella Pamfilova, et uavhengig og energisk organ som har tatt flere viktige initiativ og bedret sivilsamfunnets innflytelse i lovprosessen. Det mangler imidlertid tilfredsstillende prosedyrer for sin funksjon i ulike beslutningsprosesser. For sivilsamfunnet var det sterkt beklagelig at Pamfilova i 2010 fant å måtte trekke seg. Hennes etterfølger har erklært at rettsreform fremdeles er en prioritert oppgave.

I motsetning til de nasjonale domstolene blir EMD ansett som et effektivt instrument for å oppnå rettferdige avgjørelser. Det gjelder også blant det brede publikum. EMDs avgjørelser blir etterlevd av russiske myndigheter så langt det gjelder økonomisk kompensasjon som tilkjennes klagere som får medhold. Hva andre tiltak angår, for eksempel endringer av det nasjonale rettsystemet eller etterforskning av torturhandlinger som har ført til domfellelse i Strasbourg, skjer imidlertid lite eller ingenting. Det er for eksempel avsagt mange titalls dommer mot Russland i tsjetsjenske saker uten at det er tatt skritt for å rydde opp. Nord-Kaukasus kan i det hele tatt se ut til å være utenfor de sentrale myndigheters kontroll.

8 ANBEFALINGER

ICJs rapport endte opp med en anbefaling om at president Medvedevs erklæringer om rettsreform måtte følges opp med et klart program, en struktur og en prosess for lovendringer og etterfølgende iverksetting av endringene. Arbeidet måtte ledes av et uavhengig ekspertorgan under medvirkning fra sivilsamfunnet med sikte på å utløse en videre offentlig debatt. Arbeidet måtte blant annet omfatte:

- opprettelse av en uavhengig domstolsadministrasjon, løst fra høyesterett, og drevet av rettssamfunnet («the judicial community»);
- reform av systemet for utnevning av dommere ved opprettelse av et ansettelsesråd uavhengig av de øvrige statsmakter og med deltakelse fra sivilsamfunnet;
- fastsettelse av transparente, klare og forutsigbare prosedyrer og objektive kriterier for utnevnelser, som sikrer at alle utnevnelser baseres på kompetanse, og skjer for dommerens

- levetid eller inntil en generell pensjonsalder. Advokater må ikke utelukkes fra utnevning;
- reform av systemet for disiplinærreaksjoner og avskjed. Dommere kan ikke utsettes for slike reaksjoner ved å bruke sin ytringsfrihet, herunder retten til å kritisere domstolsavgjørelser og domstolsledere og informere publikum om utilbørlig press på dommere;
 - opphevelse av kravene om at dommere skal unngå alt som kan undergrave domstolens autoritet, og aktivitet som er uforenlig med dommers ære og verdighet. Disse vide og vage kriteriene legger omfattende innskrenkninger på en dommers ytringsfrihet. Dommere kan heller ikke utsettes for sanksjoner for å ha begått saksbehandlingsfeil eller truffet «gale» realitetsavgjørelser;
 - garantier om at saksbehandlingen i disiplinær- og avskjedssaker skal følge prinsippene for rettferdig rettergang, full klagerett til det rettslige disiplinærråd og rett til å bringe rådets avgjørelse om avskjed inn for høyesterett;
 - reform av systemet for utnevning av domstolsledere slik at disse velges av dommerne i domstolen for et bestemt tidsrom uten mulighet for gjenvalg;
 - reform av domstolsledernes myndighet, særlig med henblikk på å hindre utøvelse av skjønn ved tilståelse av materielle goder og fordeling av saker;
 - forbedring av den juridiske utdanning, herunder dommerutdannelsen. Undervisning i menneskerettigheter må innføres i juridisk utdanning og tilgrensende områder som utdanning for politi og fengselspersonell. Nyutnevnte i rettslige stillinger må ha kunnskaper i nasjonal og internasjonal rett, særlig om EMK og denne konvensjonens implementering i russisk rett.

9 ICJ-NORGES PROSJEKT FOR RETTSSAKSOBSERVASJON I RUSSLAND

Som en uavhengig internasjonal organisasjon som arbeider for å fremme og beskytte menneskerettigheter og rettsstatlige prinsipper, har ICJ bred erfaring med arbeid for å sikre dommers og advokaters uavhengighet i en rekke land. En sentral arbeidsform i denne sammenheng er rettssaksobservasjoner. Siden ICJ ble stiftet i 1952, har organisasjonen gjennomført et utall retts-

saksobservasjoner i alle regioner i verden. Slike observasjoner har vist seg å være viktige bidrag for å sikre en mer rettferdig rettergang i den enkelte sak, og for å øke bevisstheten rundt brudd på internasjonale menneskerettsstandarder. Formålet med en rettsaksobservasjon er å gjøre deltakerne i den saken som observeres – særlig dommeren og påtalemyndigheten – klar over at de blir gransket, og på den måten oppmuntre dem til å opptre i samsvar med standarder for rettferdig rettergang. En rettssaksobservasjon er imidlertid først og fremst deskriptiv i den forstand at den søker å gi et reelt bilde av om rettighetene til den anklagede parten og ofrene i saken respekteres i samsvar med internasjonale standarder, uten at observatøren på noen måte prøver å påvirke forhandlingene på annet vis enn med sin tilstedeværelse. Observatørene innhenter på forhånd informasjon både om selve saken som observeres, og den relevante lovgivningen. Observatøren observerer naturligvis selve forhandlingene, men vedkommende foretar også, så langt det er mulig, intervjuer og samtaler med samtlige involverte aktører. Til slutt skrives det en rapport som offentliggjøres.

Den norske avdelingen av ICJ har med bekymring sett på de konkrete rettssikkerhetsproblemene Russland står overfor, og ønsket å bidra for å styrke det russiske domstolsvesenets reelle uavhengighet. På bakgrunn av ICJs lange erfaring med rettsaksobservasjoner som et nyttig virkemiddel lanserte derfor ICJ-Norges fagutvalg for dommeres og advokaters uavhengighet høsten 2009 et prosjekt om rettferdig rettergang og rettssaksobservasjon i Russland. Prosjektet gjennomføres i samarbeid med ICJs internasjonale sekretariat. I tillegg til lang erfaring med rettsaksobservasjoner har ICJ i flere år vært engasjert i menneskerettsarbeid i Russland og andre tidligere sovjetrepublikker, og prosjektet har derfor kunnet dra nytte av ICJs kunnskaper og nettverk fra tidligere arbeid.²¹

Formålet med ICJ-Norges prosjekt er for det første å utvikle en base av jurister og menneskerettsaktivister i Russland og tidligere sovjetrepublikker som kan utføre rettssaksobservasjoner i samsvar med internasjonale standarder. Dette er særlig viktig fordi lokale myndigheter gjerne viser større motvilje mot å gi internasjonale observatører tilgang til visse rettsaker, for eksempel saker mot menneskerettsforkjempere og politisk oppo-

21. Kommissjonen har blant annet – i samarbeid med sine russiske underorganisasjoner – jevnlig gitt ut rapporter om temaer knyttet til dommeres og advokaters uavhengighet.

sisjonelle. Lokale russiske observatører vil ha større mulighet til å kunne observere slike sensitive rettssaker. For det andre er det et siktemål å øke bevisstheten i det juridiske miljøet i Russland rundt standarder for rettferdig rettergang. Det tas videre sikte på at informasjon fra de rettssaksobservasjonene som gjennomføres, kan brukes til å påvirke nasjonale og internasjonale debatter om tilstanden i det russiske rettsvesenet. Til sist er det ønskelig at prosjektet kan bidra til at det dannes bindeledd mellom russiske og norske jurister som er opptatt av menneskerettsspørsmål.

Prosjektet består av tre komponenter. For det første har ICJs manual for rettssaksobservasjon og rettferdig rettergang blitt oversatt til russisk.²² Manualen, som ble utgitt på engelsk i 2009, gir en rekke praktiske retningslinjer for observatører. I tillegg redegjør den på en lettfattelig måte for de internasjonale standarder for rettferdig rettergang som observatørene skal måle en rettssak opp mot. Manualen blir distribuert til russiske jurister og menneskerettighetsorganisasjoner.

For det andre er det høsten 2010 og våren 2011 blitt gjennomført totalt tre seminarer i rettssaksobservasjon og rettferdig rettergang i Moskva, St. Petersburg og Nizhny Novgorod i Russland. Seminarene rettet seg mot jurister fra Russland og de tidligere sovjetrepublikkene. Det var stor oppslutning om kursene, og en rekke jurister med variert bakgrunn deltok, herunder blant annet advokater, universitetsansatte og ansatte i ulike NGOer. Seminarene ble ledet av en engelsk advokat tilknyttet ICJ med erfaring fra en rekke rettssaksobservasjoner.²³ I tillegg bidro en representant fra ICJs internasjonale sekretariat og to representanter fra ICJ-Norges fagutvalg for dommeres og advokaters uavhengighet på hvert av kursene.²⁴ Deltakerne på seminarene ble gitt en innføring i hva rettssaksobservasjon er og hvordan det kan utføres. På kursene ble det understreket at det var viktig at rettssaksobservatøren ikke bare fremhevet de urettferdige aspektene ved en rettergang, men så langt det var mulig også søkte å belyse de sidene av rettssaken der internasjonale standarder ble etterlevd. Det ble pekt på at en rettssak sjelden er rent ut rettferdig eller urettferdig. Gjennomgående var det en del motforestillinger blant deltakerne mot å anerkjenne rettferdige elementer i det russiske rettssystemet; de fleste var, i alle fall innledningsvis, av den formening at oppmerksomheten måtte rettes mot de

22. Manualen er tilgjengelig her: http://www.icj.org/default.asp?nodeID=349&sessionId=&langage=1&myPage=Legal_Documentation&id=22925

23. Barrister Paul Richmond.

24. Róisín Pillay fra ICJ i Genève, og Åsne Julsrud, Vidar Strømme, Marianne Nergaard Magnus og Andreas Motzfeldt Kravik fra ICJ-Norge.

negative aspektene. Ettersom rettssikkerhetsproblemene er så vidt grunnleggende i Russland, samt at mange av kursdeltakerne hadde førstehåndserfaringer med systemets svake sider, er vel det heller ikke særlig merkelig. Ved kursenes avslutning var det imidlertid stort sett enighet om at en observasjonsrapport, for selv å være rettferdig og for å ha noe håp om å bli tatt alvorlig når den senere offentliggjøres, må være balansert og tilkjennegi både rettferdige og urettferdige elementer ved rettergangen.

Deltakerne på seminarene ble videre gitt en oversikt over internasjonale standarder for rettferdig rettergang. Det var naturlig å knytte dette til EMK ettersom det er den menneskerettstraktat med størst rettslig gjennomslagskraft i Russland. Det kan fastslås at både interessen for, men også kunnskapen om rettssikkerhetsstandardene i EMK og konvensjonens overvåkingssystem var stor blant dem som deltok. Dette gjaldt ikke bare de yngre deltakerne; også advokater som hadde praktisert en stund, var opp-tatt av EMK, og demonstrerte til dels betydelig oversikt. Flere av dem ICJ-Norges representanter snakket med, fremhevet at siden det interne russiske rettsvesenet på sentrale punkter ikke samsvarer med internasjonale menneskerettsnormer, er rettighetsgarantiene i EMK og EMDs overvåkning av disse i mange tilfeller helt avgjørende for russiske borgere. En representant for en NGO gikk så langt som til å si at EMD «is the only effective remedy» mot urettferdig rettergang.

Ifølge deltakerne selv var imidlertid ikke kunnskapsnivået og interessen for EMK representativ for russiske jurister generelt; den alminnelige russiske rettsaktør er angivelig i liten grad orientert om den internasjonale menneskerettssjussen, selv om kunnskapen om EMK ble rapportert å være økende.

Undervisningsopplegget la opp til en aktiv form for læring, blant annet ved diskusjoner rundt hvert tema og case-studier. Flere av deltakerne fortalte om egenopplevde russiske rettssaker, og reflekterte aktivt rundt sine opplevelser. Et interessant aspekt ved dette var at deltakernes beretninger stort sett bekreftet den informasjonen som er beskrevet i ICJs rapport fra november 2010. Flere understreket manglende objektivitet og rolleforståelse hos politi og påtalemyndighet som det grunnleggende problemet i det russiske domstolsvesenet. Mange av deltakerne poengterte at det ikke var slik at alle saker i Russland er politisk kontrollerte. Men

i saker der vesentlige samfunnsinteresser står på spill, især saker som involverer nasjonal sikkerhet og anklager om terrorisme, er rettsprosessene regelmessig underlagt politisk kontroll. Rettsprosesser som involverer ytringsfrihet eller forsamlings- og foreningsfrihet, ble fremhevet som andre sakstyper som sjelden er frie for politisk innblanding.

Deltakerne viste underveis stor grad av entusiasme både for den substansielle menneskerettsjuss som ble diskutert, og for de prosedyrer og prinsipper for gjennomføring av rettssaksobservasjon som ble gjennomgått. Tilbakemeldingene på kursene var da nær sagt også utelukkende positive, og flere ytret ønske om å delta på tilsvarende kurs i fremtiden om slike skulle arrangeres. Målet med opplæringen var at deltakerne på seminarene skulle bli oppmuntret til selv å utføre rettssaksobservasjoner, enten på egne vegne eller på vegne av lokale eller internasjonale organisasjoner. Vårt klare inntrykk var at mange av deltakerne var reelt innstilt på å gjennomføre rettssaksobservasjoner. Foreløpig er det imidlertid for tidlig å si noe om hvorvidt dette vil slå til.

Den tredje komponenten i ICJ-Norges prosjekt er gjennomføring av rettssaksobservasjoner i Russland. Observatørene hentes fra ICJs base av eksperter og er på sedvanlig vis autonome; det er ICJs praksis at observatører aldri mottar lønn eller annen godtgjørelse fra ICJ, og deres konklusjoner er heller aldri underlagt ICJs instruksjon eller påvirkning. ICJ har plukket ut to viktige og høyprofilerte saker som kan gi et representativt bilde av det russiske rettssystemet slik det fungerer i praksis, og danne eksempler for senere observasjonsarbeid. Den første saken – som fortsatt pågår – er en straffesak mot Sapiyat Magomedova, en advokat i Dagestan, som er anklaget for å ha fornærmet representanter for staten ved angivelig å ha gått til angrep på flere polititjenestemenn da hun forsøkte å få tilgang til sin arresterte klient Malika Evtemirova. Magomedova, som arbeider med menneskerettighetssaker i Dagestan, hevder selv at det var hun som ble angrepet og alvorlig slått av tjenestemennene. Hittil har det vært holdt to forberedende høringer i saken, som begge har blitt observert av russiske eksperter. Den andre saken var en kontroversiell ankesak for byretten i St. Petersburg som gjaldt flere personer domfelt for drap, voldtekt og tyveri. Da saken ble behandlet i første instans, hadde det kommet troverdige påstander om uregelmessigheter.

Blant annet hadde lovbruddene i saken blitt klassifisert som simple, og den ble derfor ikke behandlet av jury. Kort tid etter at ICJs intensjon om å observere saken ble kjent, besluttet dommeren at saken skulle gå for lukkede dører. Selv om ICJs observatører ikke fikk adgang til rettssalen, fikk de møte både dommeren og partene i saken. Resultatet i saken ble at underinstansens avgjørelse ble opphevet, og saken ble sendt tilbake til underinstansen.

Observasjonene har fulgt de retningslinjene som er fastsatt i ICJs manual for rettssaksobservasjon og rettferdig rettergang. Foreløpig er det ikke publisert endelige rapporter fra observasjonene.